

האם "מודל קדאפי" בלוב יעזור לחסל את האיום האיראני?

12.04.2026 | זכי שלום | written by

עיקרי הדברים

- הדיון על איראן מתמקד לרוב בזהות המשטר או בגרעין, אך מתעלם ממימד קריטי: מבנה המדינה ורמת הריכוזיות שלה.
- הניסיון ההיסטורי מראה כי מדינות ריכוזיות מצליחות לשמר ולשקם כוח גם לאחר זעזועים פוליטיים עמוקים.
- לוב תחת קדאפי ממחישה כיצד ריכוזיות מאפשרת הקרנת כוח, כולל שימוש בטרור ככלי מדינתי והשפעה אזורית ובינלאומית.
- גם לחץ צבאי וסנקציות לא הביאו לשינוי מהותי כל עוד המבנה הריכוזי נשמר.
- קריסת המשטר ב-2011 פירקה את הריכוזיות והובילה להיעלמות האיום המדינתי ^[1] אך יצרה כאוס, מיליציות ואי-יציבות מתמשכת.
- המקרה הלובי מציב דילמה: איום ריכוזי ומסוכן מול איום מבוזר, פחות קטלני אך כרוני.
- בהקשר האיראני, פירוק הריכוזיות עשוי להפחית את האיום האסטרטגי, אך במחיר של פיצול פנימי ואי-יציבות אזורית.
- "מודל קדאפי" באיראן עשוי להביא לביטחון גדול יותר לישראל וארה"ב, אך גם ליצירת מרחב בלתי נשלט עם סיכונים מסוג חדש.

מבוא

הדיון האסטרטגי סביב איראן מתמקד לרוב בבלימת תוכנית הגרעין או בשאלת שינוי המשטר. אולם גישות אלו מתמקדות בזהות ההנהגה ומתעלמות ממימד עומק מרכזי: מבנה המדינה ומידת ריכוזיותה. הניסיון ההיסטורי מצביע על כך שמדינות בעלות ריכוזיות גבוהה מסוגלות לשמר ואף לשחזר יכולות אסטרטגיות לאורך זמן, גם לאחר שינויים פוליטיים דרמטיים.

כך, למשל, רוסיה שלאחר קריסת ברית המועצות הצליחה לשקם את עוצמתה הצבאית ולשוב למדיניות כוחנית; איראן שלאחר מהפכת 1979 המשיכה לפתח שאיפות אזוריות; וסין, חרף שינויי משטר עמוקים, שמרה על ריכוזיות שאיפשרה לה להפוך למעצמה עולמית. דוגמאות אלו מדגישות קרוב לוודאי כי לא זהות המשטר היא הגורם המכריע, אלא מבנה הכוח במדינה.

המקרה הלובי

המקרה הלובי תחת מועמר קדאפי מספק המחשה חדה לדינמיקה זו. הפיכת 1969, שבה הודח המלך אידריס הראשון, סימנה מעבר ממלוכה חלשה ומבוזרת למערכת שלטונית ריכוזית. קדאפי פעל לבסס שליטה רחבה באמצעות פירוק מוקדי כוח מתחרים, הלאמת משאבי הנפט והקמת מנגנוני ביטחון נאמנים אישית. ריכוזיות זו איפשרה ללוב לפעול בזירה הבינלאומית באופן אקטיבי ולעיתים תוקפני, ולהקרין כוח מעבר למשקלה היחסי.

כבר בראשית שנות השבעים ניכרה רמת החיכוך הגבוהה שבה פעלה לוב בזירה האזורית. בשנת 1973 הופל מטוס נוסעים לובי מעל חצי האי סיני לאחר שסטה ממסלולו ונכנס למרחב האווירי שבשליטת ישראל. המטוס יורט על ידי חיל האוויר הישראלי והופל לאחר שלא נענה להוראות, והאירוע הסתיים במותם של למעלה ממאה נוסעים ואנשי צוות. האירוע עורר ביקורת בינלאומית חריפה והוביל למתיחות אזורית, והוא נתפס על ידי ישראל כחלק מהקשר ביטחוני רחב יותר של איום אפשרי מצד גורמים עוינים. בהקשר זה הועלו גם הערכות שונות בדבר חשש מניצול כלי טיס אזרחיים לפעולות טרור נגד יעדים אסטרטגיים בישראל, אף כי טענות אלו אינן מבוססות באופן חד-משמעי במחקר ההיסטורי.

במהלך שנות השבעים והשמונים הפכה לוב לשחקן מרכזי בשימוש בטרור ככלי מדיניות. היא תמכה בארגונים פלסטיניים, בתנועות מהפכניות באפריקה ואף בקבוצות טרור באירופה. שיאו של דפוס זה היה הפלת טיסת Pan Am 103 מעל לוקרבי בשנת 1988, שבה נהרגו 270 בני אדם. האירוע הוביל לסנקציות בינלאומיות חריפות ולבידוד מדיני, והמחיש את יכולתה של מדינה ריכוזית לייצר השפעה גלובלית באמצעות טרור מדינתי.

העימות בין לוב לארצות הברית החריף בשנת 1986, כאשר בעקבות פיגוע בברלין שיוחס ללוב, ביצעה ארצות הברית תקיפה אווירית נגד מטרות בלוב. התקיפה כוונה נגד מתקני שלטון, מודיעין וצבא ונועדה להרתיע את המשטר הלובי. אף שהתקיפה גרמה נזק ממש, היא לא הובילה לשינוי מיידי במדיניות, דבר המדגיש את עמידותה של מערכת ריכוזית גם מול לחץ צבאי ישיר.

במקביל, פעלה לוב להרחבת השפעתה באפריקה. קדאפי השקיע משאבים רבים בתמיכה במשטרים, במימון תנועות ובמעורבות צבאית, בעיקר בצ'אד ובמרחב הסאהל. פעילות זו חיזקה את מעמדה של לוב כשחקן אזורי, למרות מגבלותיה המבניות.

בתחילת שנות ה-2000 חל שינוי במדיניות הלובית. בשנת 2003 הודיעה לוב על ויתור על תוכניות נשק להשמדה המונית ועל פתיחות למערב. מהלך זה הביא להסרת הסנקציות ולשיפור במעמדה הבינלאומי של לוב. עם זאת, מבנה המדינה הריכוזי נותר בעינו.

השפעת "האביב הערבי"

השלב המכריע התרחש בשנת 2011, עם פרוץ "האביב הערבי". מרידות פנימיות נגד המשטר, לצד תגובה אלימה מצד קדאפי, הובילו להתערבות בינלאומית. מועצת הביטחון של האו"ם אישרה

את החלטה 1973, ונאט"ו הוביל תקיפות אוויריות שפגעו באופן שיטתי ביכולות המשטר ואיפשרו את נפילתו. עם קריסת המערכת הריכוזית לא הוקם מנגנון חלופי יציב, ולוב התפצלה למספר מוקדי כוח יריבים.

השלכות הפירוק התבררו באופן חד בשנת 2012, כאשר הקונסוליה האמריקאית בבנגאזי הותקפה והשגריר האמריקאי כריסטופר סטיבנס נרצח. האירוע המחיש את אובדן השליטה המרכזית ואת עליית כוחן של מיליציות מקומיות, והדגיש את המעבר מאיום מדינתי ריכוזי לאיום מבוזר של חוסר יציבות.

במובנים קלאסיים של איום מדינתי, לוב שלאחר 2011 חדלה להוות איום משמעותי. אין בה כיום תוכנית גרעין, אין מדיניות חוץ קוהרנטית ואין יכולת הקרנת כוח אזורית או גלובלית. עם זאת, היא הפכה למרחב של אי-יציבות מתמשכת, המאופיין בפעילות מיליציות, טרור מקומי והתערבות חיצונית. בכך מדגים המקרה הלובי מעבר מאיום מרוכז ובעל פוטנציאל קיומי לאיום מבוזר ומתמשך.

המקרה הלובי מציב דילמה אסטרטגית עקרונית: האם עדיף להתמודד עם מדינה ריכוזית בעלת פוטנציאל לאיום קיומי, או עם מרחב מפוצל המאופיין באי-יציבות אך חסר יכולת לפעול כישות אסטרטגית אחידה. הניסיון ההיסטורי מלמד כי ריכוזיות מדינתית מאפשרת פיתוח יכולות מתקדמות והקרנת כוח, בעוד שפיצול מפחית יכולות אלו אך יוצר סיכונים אחרים, פחות מרוכזים אך מתמשכים.

סיכום

בהשלכה על המקרה האיראני, עולה כי הדיון אינו יכול להתמקד רק בזהות המשטר. איראן משלבת ריכוזיות מדינתית, אידאולוגיה ויכולות מתקדמות, ובכך מייצגת פוטנציאל לאיום משמעותי. עם זאת, יש להיזהר מהשלכה ישירה מהמקרה הלובי, שכן איראן שונה בהיקפה, בהרכבה החברתי ובעומק מוסדותיה, וכן בשל קיומה של תשתית גרעינית מתקדמת.

המקרה הלובי מדגים כי ריכוזיות מדינתית היא תנאי מאפשר ליצירת איום אסטרטגי משמעותי, וכי פירוקה מוביל להיעלמות האיום המדינתי הקלאסי ² אך במחיר של אי-יציבות מתמשכת. מכאן עולה כי החשיבה האסטרטגית על איראן אינה יכולה להתמקד רק בשאלת שינוי המשטר או בלימת יכולות, אלא חייבת לכלול גם את מבנה המדינה ואת יכולתה לרכז כוח.

עד כה, יש להודות, הפגין המשטר האיראני יכולת עמידה מרשימה, ולמרות המכות הקשות שקיבל הוא עדיין שולט באיראן ברמה גבוהה של ריכוזיות. אם יממש הנשיא טראמפ את איומיו ויפגע בתשתיות כלכליות ברחבי איראן, עשוי בהחלט שלטון האייתולות להיסדק. מיעוטים אתניים ודתיים ברחבי איראן עשויים להיווכח כי השלטון המרכזי בטהראן אינו יכול לספק להם את צרכיהם. הם גם עשויים להעריך כי חולשתו של השלטון המרכזי מקטינה מאוד את הסיכונים הכרוכים במרי גלוי נגדו. על רקע זה, קיימת בהחלט אפשרות שאחדים מהם ינסו להשתלט על

שטחים ומוקדי כוח בתוך איראן. אם אכן כך יקרה, יתממש באיראן "מתווה קדאפי". דה פאקטו איראן תתפצל וישראל וארה"ב יחוו עומד בטוחות יותר מאי פעם בעבר מול "האיום האיראני".

*הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.